

Toegang tot kunst en cultuur voor mensen met een beperking

BOEKMAN

Jack van der Leden

Toegang tot kunst en cultuur voor mensen met een beperking

Sinds Nederland het VN-verdrag *Handicap* in 2016 ratificeerde en de *Code Diversiteit & Inclusie* in 2019 werd ingevoerd, geldt in ons land een algemene norm voor toegankelijkheid op basis van gelijkheid. Wat heeft de culturele sector sindsdien voor maatregelen genomen? En welk effect heeft de pandemie? Het digitale aanbod is groter geworden en verhoogt de toegankelijkheid, maar heeft dat na de crisis nog prioriteit?

Bezoek aan een bioscoop, museum of theater, of het bijwonen van een festival, is voor mensen met een beperking¹ geen vanzelfsprekendheid. Deze groep cultuurconsumenten² wordt vaak geconfronteerd met praktische belemmeringen die cultuurdeelname³ in de weg staan. ‘Een avondje theater betekent treden tellen’, vertelt Fien Criel⁴, politicoloog en deskundig op het terrein van inclusie (Criel et al. 2021). Welke maatregelen kunnen culturele instellingen treffen om mensen met een beperking onvoorwaardelijk toegang te verlenen tot accommodaties en cultuuraanbod, in hoeverre hebben ze dat al gedaan, en welke rol is hierbij weggelegd voor de overheid? Deze en andere vragen komen aan bod in deze *Verkenning* in de reeks *Boekman Extra* op basis van bronnen uit de Kennisbank van de Boekmanstichting.

Validisme in de cultuursector

Met de ratificatie door Nederland van het VN-verdrag *Handicap*⁵ (Rijn et al. 2016) en de invoering van de *Code Diversiteit & Inclusie*⁶ (Noppen 2019) geldt in Nederland, ook in de culturele sector, een algemene norm voor toegankelijkheid op basis van gelijkheid. Om het VN-verdrag *Handicap* geldig te ratificeren in Nederland heeft het parlement onder andere de [Wet gelijke behandeling van mensen met een](#)

‘Een avondje theater betekent treden tellen’

[handicap of chronische ziekte \(Wgbh/cz\)](#)

aangepast. Mensen met een beperking kunnen op basis daarvan een beroep doen op de wet wanneer zij discriminatie ervaren bij het bezoek aan een culturele instelling (Feenstra 2019, gezien bij Bilo et al. 2020).

Sinds 2018 geeft de overheid met het programma ‘[Onbeperkt meedoen!](#)’ praktische uitwerking aan het VN-verdrag. Samen met partnerorganisaties is het doel een maatschappelijke beweging in gang te zetten die zal leiden tot een meer inclusieve samenleving, met minder drempels, waardoor ook mensen met een beperking kunnen leven zoals zij dat zelf willen (Ministerie van VWS 2019, 2021, Vermeij et al. 2021).⁷ Gelijke kansen voor iedereen om deel te nemen aan het culturele leven zijn tevens het doel van het vierjarige programma ‘Cultuurparticipatie’ waarin het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Fonds voor Cultuurparticipatie en Landelijk Kenniscentrum Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) samen optrekken en dat dit jaar van start is gegaan.⁸ De ambitie is om ervoor te zorgen dat meer kinderen, jongeren en volwassenen actief kunnen deelnemen aan culturele activiteiten. Speciale aandacht gaat uit naar groepen die hierbij drempels ervaren, zoals mensen met een geestelijke of lichamelijke beperking.

Culturele instellingen moeten toegankelijk zijn voor iedereen, ongeacht mogelijkheden of beperkingen (Bilo 2020, 7). Maar voorsnog is dat veelal niet het geval. Denk aan fysieke obstakels als trappen, drempels en deuren, maar ook aan een toegangsverbod van instellingen voor hulphonden of onvoldoende ondersteuning door medewerkers op locatie voor slechtzienden en slechthorenden.

APE-onderzoek

Een [motie](#) van de Tweede Kamer (d.d. 18 november 2019) ingediend door Corinne Ellemet (GL) en Lodewijk Asscher (PvdA) stelt vast dat het voor mensen met een beperking lastig kan zijn om cultuurevenementen bij te wonen. Naar aanleiding van de motie kreeg bureau Significant APE van het ministerie van OCW opdracht om onderzoek te laten doen naar de toegankelijkheid van culturele instellingen voor mensen met een beperking (Jongerijs et al. 2020).⁹

Prikkelarme
openstelling
Rijksmuseum,
Amsterdam.
Fotografie:
Iris van Heesch,
Stichting
Onbeperkt
Genieten

Het resultaat bestond uit twee delen: een literatuuronderzoek en een rapport. De bronnenstudie geeft inzicht in mogelijke belemmeringen voor mensen met een beperking bij een bezoek aan een culturele instelling of bij het beoefenen van cultuur. De belangrijkste bevindingen: a) het vergroten van toegankelijkheid is maatwerk en meer dan het implementeren en naleven van regelgeving; b) het sociale aspect van toegankelijkheid is groot (bejegening, gelijke behandeling en inclusie van mensen met een beperking); c) toegankelijkheid wordt steeds vaker integraal benaderd; d) verschillende onderzoeken richten zich specifiek op doorontwikkeling en toepassing van informatie- en communicatietechnieken om toegankelijkheid van culturele instellingen voor mensen met verschillende typen beperkingen te vergroten (Bilo et al. 2020, 28).

Het rapport werpt licht op zaken als relevante wet- en regelgeving, richtlijnen en handreikingen op het gebied van toegankelijkheid bij culturele

instellingen, best practices en meetmethoden ten behoeve van die toegankelijkheid. Daarvoor zijn de resultaten van het eerste deel van het onderzoek voorgelegd aan belangenorganisaties, ervaringsdeskundigen en medewerkers van culturele instellingen en brancheverenigingen (Jongorius 2020, 126). Uit het eindrapport blijkt dat mensen met een beperking vaak belemmeringen ervaren tijdens de oriëntatiefase en voorbereiding van een bezoek aan een culturele instelling of een live evenement zoals een concert. Zo is het bijvoorbeeld voor mensen die gevoelig zijn voor prikkels, zoals mensen met autisme, overgevoeligheid voor geluid of licht, of agorafobie, van belang te weten hoe een ruimte is ingericht en op welk tijdstip van de dag het rustig is. Informatie over de toegankelijkheid en de bereikbaarheid van de accommodatie en het boeken van speciale tickets is slecht vindbaar, incompleet of geheel afwezig op bijvoorbeeld de website. Een volgende hindernis is het bereiken van de accommodatie: mensen met een fysieke

beperking missen een invalidenparkeerplaats of moeten een grote afstand van de parkeerplaats tot de ingang afleggen, voor mensen in een rolstoel of met een blindengeleidehond kan een roltrap of draaideur een obstakel zijn. En als ze eenmaal binnen zijn, kunnen prikkelgevoelige mensen overvallen worden door de drukte. Het is van groot belang dat personeel goed geïnformeerd is en adequaat kan optreden. Ander voorbeeld: bioscoop- en theaterbezoek kan voor mensen met een auditieve of visuele beperking lastig zijn wanneer zaalverlichting en voorzieningen als ondertiteling en ringleiding (hiermee kunnen personen met een auditieve beperking naar één geluidsbron luisteren zonder last te hebben van rumoer op de achtergrond), niet goed functioneren (Jongerius 2020, 115, 116).

Kort samengevat waren de aanbevelingen aan culturele instellingen:

- Met simpele aanpassingen, zoals het op de juiste hoogte hangen van jashaakjes, kun je al veel bereiken. Nog een praktische tip: veel musea hebben een braillekaart bij de entree, maar een minderheid van de mensen met een visuele beperking kan braille lezen. Audiovoorzieningen kunnen een betere oplossing zijn (Jongerius 2020, 101).
- Zorg voor bewustwording van het personeel, bejegening is belangrijk.
- Schakel ervaringsdeskundigen in.

Informatie over de toegankelijkheid en de bereikbaarheid van de accommodatie is soms slecht vindbaar op de website

- Begin met voorzieningen voor één type beperking en ga stap-voor stap aan de slag.
- Werk onderling samen en deel kennis. Zoek daartoe samenwerking met belangenverenigingen, maatschappelijke organisaties en ervaringsdeskundigen, en maak beleid inclusief. 'Neem toegankelijke programma's als integraal onderdeel op in beleid en beperk het niet tot eenmalige evenementen' (Jongerius 2020, 121).

Een punt van aandacht om de toegankelijkheid van een instelling te vergroten is volgens de onderzoekers ervoor zorgen dat je de doelgroep kent en die te betrekken bij het nemen van beslissingen. Dit is ook conform het VN-verdrag *Handicap*. Ze noemen het Rijksmuseum als voorbeeld waar mensen met een beperking worden betrokken bij het testen van maatregelen en kunnen meedenken over verbeteringen. Ook in de bioscoopbranche wordt benoemd dat structurele samenwerking belangrijk is, aldus de auteurs. 'Culturele instellingen leren gaandeweg. Het verdient dan ook de aanbeveling om onderling samen te werken en kennis te delen' (Jongerius 2020, 104).

Ondersteunende organisaties

Een van de ondersteunende organisaties die daarbij kunnen helpen is [Stichting Onbeperkt Genieten](#). Zij biedt culturele instellingen training en begeleiding bij het realiseren van prikkelarm cultuuraanbod. Veelal onzichtbare drempels zorgen ervoor dat een grote groep cultuurbezoekers met een lage tolerantie voor prikkels een bezoek aan het theater, museum of een concert uit de weg gaat, vermeldt de stichting op haar website. 'Deze onbewuste uitsluiting mag niet de reden zijn dat zij beperkt worden in culturele ervaringen' (Jongerius 2020, 104, 105).

Tot 2021 verzorgde [Studio i](#) trainingen voor museum personeel, rondleiders en vrijwilligers voor het ontwikkelen van inclusieve programma's en voorzieningen, onder andere voor bezoekers met dementie, mensen met visuele beperkingen of slechthorende en dove bezoekers. Studio i was een initiatief van het Stedelijk Museum Amsterdam en het Van Abbemuseum in Eindhoven om een duurzame impuls te geven aan toegankelijkheid en inclusie in het culturele veld.¹⁰

Rondleiding in
gebarentaal in het
Van Gogh Museum,
Amsterdam.
Fotografie: Brenda
Roos

Ook Stichting **IN gebaren**, training en kenniscentrum inclusie in Nederlandse Gebarentaal, staat instellingen bij op het gebied van inclusie. De stichting zet zich in voor een samenleving waarin doven en slechthorenden op een gelijkwaardige manier kunnen meedoen. Bijvoorbeeld **Musea in Gebaren**, een platform voor dove en slechthorende kunstliefhebbers. Het doel is om deze groep te enthousiasmeren en informeren over kunst en cultuur in Nederlandse Gebarentaal. Musea in Gebaren leidt dove mensen op tot museumgidsen en koppelt musea aan museumgidsen voor doven.

Mede op initiatief van FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, verscheen de brochure *OngeZIENe rijkdom*, waarin musea hun ervaringen met en kennis van het toegankelijk maken van musea en erfgoedsites voor blinden en slechtzienden delen (Beele et al. 2009).¹¹

Verder bevat het rapport voorbeelden van instellingen uit verschillende sectoren die met succes inspelen op de behoeften van mensen met een beperking, zoals Festival Circolo (Tilburg). Dit festival biedt mensen met een visuele beperking voorstellingen voorzien van audio-descriptie, en een ‘Meet en Feel’ (verzorgd door de **Stichting Komt het Zien!**). Vrijwel alle voorstellingen zijn bovendien toegankelijk met een rolstoel (Jongerijs 2020, 118).

Onderzoek SCP

In 2021 onderzocht het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) welke barrières personen met een lichamelijke beperking ondervinden bij het bezoeken van publieke plekken en hoe deze doorwerken in het volwaardig kunnen participeren (Vermeij et al. 2021). Ook de toegankelijkheid van festivals, theaters, concertzalen, bioscopen en musea maakt deel uit van het onderzoek. De onderzoekers interviewden mensen met een lichamelijke beperking of een

chronische ziekte en maakten gebruik van kwantitatieve data. ‘Dat ook mensen met een beperking recht hebben op een toegankelijke samenleving, zou eigenlijk vanzelfsprekend moeten zijn’, schrijft directeur Kim Putters in de inleiding. Maar de studie wijst uit dat daar nog geen sprake van is (Ibid., 6).

De uitkomsten van het onderzoek onderschrijven de constatering van het APE-onderzoek. De beperkte beschikbaarheid van plaatsen voor mensen met een rolstoel is het grootste probleem bij het bezoek aan bioscopen, theaters en concertzalen, blijkt uit de interviews. De plekken bieden vaak minder goed zicht, vallen buiten kortingsacties van bijvoorbeeld supermarkten, en moeten door hun schaarste eerder worden geboekt dan gewone zitplaatsen. Verder zijn er praktische hindernissen zoals het ontbreken van een aangepast toilet of slechte begaanbaarheid van gebouwen. Ook kunnen mensen met een beperking te maken krijgen met onaangename reacties van personeel en andere gasten (uit onwennigheid, maar ook onbegrip) (Ibid., 125, 133). Festivalbezoek kan lastig zijn in verband met drukte, grote afstanden en een overdaad aan prikkels (Ibid., 226). Toegankelijkheid gaat niet alleen over praktische, maar ook over sociale belemmeringen, onderstrepen de interviews. Personeel van accommodaties en de sociale omgeving spelen hierbij een rol. Coaches, vrienden en kennissen kunnen veel verschil maken, maar zijn zich hier niet altijd van bewust (Ibid., 6).

**Toegankelijkheid
gaat niet alleen
over praktische,
maar ook over sociale
belemmeringen**

Musea

Zoals de onderzoekers van APE al aangaven, is er relatief veel onderzoek gedaan naar de toegankelijkheid van musea, in opdracht van musea en branche- en belangenverenigingen. Die resulteerde in handreikingen, analyses en beschouwingen. Zo publiceerde het Landelijk Contact van Museumconsulenten een praktisch handboek met tips, inspirerende voorbeelden en ervaringsverhalen van bezoekers om het museum toegankelijker te maken (Schelvis et al. 2017).

Er is weinig bewustzijn bij musea op het terrein van toegankelijkheid voor mensen met een beperking, zoals slechthorenden, aldus Nynke Feenstra. Zij verricht promotieonderzoek aan de Universiteit Leiden naar toegankelijkheid en diversiteit in musea. In 2015 bracht ze in haar masterscriptie de drempels in kaart die doven in musea ervaren (Feenstra 2015). Kun je drempels verlagen door multisensoriële middelen, zoals geur, klank en tast, in tentoonstellingen toe te passen, vraagt ze zich af. Feenstra: ‘Wanneer een tentoonstelling op die manier is vormgegeven, is een speciaal programma niet meer nodig’ (Wild 2018). In een interview in rekto:verso vertelt zij dat er heel langzaam een bewustwording is in de culturele sector dat toegankelijkheid meer inhoudt dan fysieke aanpassingen zoals rolstoelramps en brede deuren. Een handicap maakt deel uit van iemands culturele identiteit, en toegankelijkheid is daarom meer dan een fysieke oplossing, aldus Feenstra. Vaak kun je met een rolstoel gerust ergens naar binnen, maar dan wel via de achteringang. ‘Dat is dan in feite geen inclusie, geen echt gelijkwaardige behandeling’ (Goidsenhoven et al. 2021). Het gaat ook over je welkom voelen, over hoe het personeel je bejegt, of je toegang hebt tot de inhoud en het verhaal dat het museum vertelt. Ze noemt het problematisch dat de meeste museummedewerkers weinig kennis over handicaps en validisme hebben (Ibid.). Toegankelijkheid achter de schermen, waarmee ze doelt op de toegankelijkheid van de kunstwereld zelf, verdient aandacht. ‘Werken er mensen met een beperking achter de schermen? Heeft een museum werk van kunstenaars met een beperking? En maakt het die kunstenaars met een beperking zichtbaar?’ (Ibid.)

Musea willen open en inclusief zijn, in hoeverre lukt dat? Deze vraag staat centraal in het voorjaarsnummer 2021 van het tijdschrift *Museumpeil*. Auteurs gaan in op specifieke doelgroepen en hun wensen, waaronder visueel gehandicapte bezoekers en slechthorenden. In een interview vertelt Noortje van Lith, die in een rolstoel zit, dat ze niet naar musea gaat omdat de online informatie van musea over de toegankelijkheid van de gebouwen vaak niet helder is. Er zijn bijvoorbeeld geen overkoepelende afspraken over de betekenis van het symbooltje met de rolstoel op de website. In Nederland zijn er maar vijf musea waarvan ze op grond van de informatie die ze op hun website delen, zeker weet dat ze werkelijk toegankelijk zijn voor haar. ‘Sprekend met Noortje is een wake-upcall’, aldus de auteur van het artikel, Alexandra van Steen. Vraag als museum de Stichting Toegankelijk om mee te denken als je gaat verbouwen, is een van de tips van Van Lith aan musea (Steen 2021, 13).

In ‘Het integraal toegankelijke museum: haalbaar of utopie?’ in dezelfde aflevering van *Museumpeil* laat Bart Stroobants, stafmedewerker bij het Museum Hof van Busleyden in Mechelen, zien dat ook bij de verbouwing van een historisch monument ondanks bouwtechnische en formele beperkingen integrale toegankelijkheid gerealiseerd kan worden. ‘Zo komen we een stap dicht bij een inclusieve museumsector, al vraagt het soms bloed, zweet en tranen om alle betrokkenen blijvend te overtuigen van de noodzaak van integrale toegankelijkheid’ (Stroobants 2021).

Musea houden zelden rekening met de toegankelijkheid voor en de communicatiebehoefte van bezoekers die doof of slechthorend zijn, blijkt uit een bijdrage van Beatrijs Wille in dezelfde aflevering van *Museumpeil* (Wille 2021, 37). Ook in België staat de passieve cultuurdeelname van doven op een laag pitje. De auteur laat zien hoe musea kunnen zorgen voor adequate en structurele voorzieningen zodat dove en slechthorende bezoekers niet langer worden uitgesloten van tentoonstellingen en andere evenementen (Ibid.).

Speciale bezoeken en prikkelarm theater

Het Rijksmuseum Amsterdam biedt, naast aanpassingen voor slechtzienden en mensen in een rolstoel, prikkelarme avonden. Hoe minder verrassingen voor deze bezoekers des te beter, legt Cathelijne Denekamp, de eerste ‘manager toegankelijkheid’, uit. ‘Niet de bezoekers hebben beperkingen, het gebouw of het museum heeft beperkingen. De vraag is hoe wij ons kunnen aanpassen’ (Burghoorn 2020).

Ook het Van Abbemuseum organiseert, op aanvraag, prikkelarme bezoeken. Het Eindhovense museum voor moderne en hedendaagse kunst biedt overigens al langer speciale programma’s voor mensen met een beperking, ‘Onbeperkt Van Abbe’. In een interview vertelt programmacoördinator Marleen Hartjes dat ze bijvoorbeeld blinde en slechtziende bezoekers rondleidt en kunstwerken laat aanraken.¹² ‘Om te ontdekken wat het is’, legt ze uit. ‘Waarom mogen we kunstwerken niet meer aanraken? Waarom ruiken we nooit aan een schilderij? Waarom is er nooit muziek?’ Door samen te werken met blinde mensen, is ze beter naar kunst gaan kijken, vertelt ze. ‘Het maakt het museum ook inclusiever: niet iedereen heeft het lichaam waarop musea ingericht zijn’ (Maassen 2019). We moeten de drempels wegnemen, bepleit ze. Vitruines op de juiste hoogte plaatsen, ruimtes rolstoeltoegankelijk maken, maar ook op het gebied van collectie, organisatie en promotie. Voor mensen die vanwege ziekte of handicap het museum niet kunnen bezoeken is er een op afstand bestuurbare robot (Leeuwen 2015). De webcam maakt deel uit van het Special Guests programma dat in 2014 in het Van Abbemuseum van start ging met hulp van de Bank Giro Loterij en dat het museum toegankelijker moet maken voor mensen met fysieke beperkingen. Behalve rondleidingen voor blinde en dove mensen organiseren ze tours voor mensen met afasie, het syndroom van Down, Alzheimer en dementie, of meervoudige handicaps. ‘Maar ook mensen met autisme, niet-aangeboren hersenletsel en burn-outs kunnen terecht voor een prikkelarm museumbezoek’ (Maassen 2019).

Stichting Onbeperkt Genieten maakte een praktische gids voor culturele instellingen die hun aanbod toegankelijk willen maken voor

bezoekers die een lagere tolerantie voor prikkels hebben (Stichting Onbeperkt Genieten 2021).

Niet alleen musea, maar ook schouwburgen tonen belangstelling, zoals theatermaker Steef de Jong die in het Nationale Theater in Den Haag een prikkelarme versie van zijn stuk *Sisi Boy* bracht (Ibid.).

Podiumkunsten

Op 29 november 2019 verscheen de *Agenda inclusieve podiumkunsten 2020-2024* (LKCA 2019), die zich specifiek richt op het toegankelijker maken van de podiumkunsten voor én met mensen met een beperking als (amateur)deelnemer, publiek, kunstdocent en artiest. De presentatie vond plaats tijdens de 3e editie van DanceAble in Den Haag. Initiatiefnemers waren Holland Dance Festival, LKCA, Theaters Tilburg, Fonds Podiumkunsten en The British Council. Zij initieerden in 2019 een serie rondetafelgesprekken om deze agenda op te stellen in samenwerking met mensen die in hun culturele praktijk al ervaring hebben met inclusief werken of daarmee aan de slag willen. De agenda is [ondertekend](#) door veel organisaties en sleutelpersonen uit de culturele sector.

‘Niet de bezoekers hebben beperkingen, het gebouw of het museum heeft beperkingen’

Enerzijds biedt de agenda aandacht voor de praktische toegankelijkheid: wat kunnen culturele organisaties doen om de drempels weg te halen voor mensen met een beperking zodat ze daadwerkelijk deel kunnen nemen aan de kunsten als publiek, (amateur)deelnemer of artiest? Anderzijds ligt de focus op de organisatorische en artistieke toegankelijkheid: wat kunnen culturele organisaties doen om ervoor te zorgen dat de kunsten profiteren van de artistieke en esthetische uitdagingen die artiesten met een beperking ons bieden? (LKCA 2019, 3).

Nog een rapport zag het licht tijdens DanceAble: The British Council en Holland Dance Festival presenteerden de publicatie *Disabled artists in the mainstream* (Panagiotara et al. 2020), waarin cultuurbeleidsmakers worden opgeroepen tot structurele oplossingen te komen voor de uitsluiting van mensen met een beperking.

In 2019 publiceerde het LKCA tevens een overzicht van wat er in Nederland gebeurt op het gebied van inclusieve podiumkunsten. Voorstellingen zijn steeds vaker toegankelijk voor mensen met een beperking, zo komt daarin naar voren. De *Landkaart* toont provinciale, nationale en internationale initiatieven en bronnen. Maar ook bij het zoeken van partners of ervaringsdeskundigen kan deze landkaart behulpzaam zijn. (Marinelli et al. 2019).

Festivals

Het Themanetwerk Festivals en Evenementen ontwikkelde samen met festivalorganisatoren, brancheverenigingen, gemeenten, kennisinstituten, belangenorganisaties en (ervarings)deskundigen met verschillende types beperking een *Routekaart* (2020) voor toegankelijke festivals, bedoeld als leidraad om festivals beter toegankelijk te maken, zoals is vastgelegd in het VN-verdrag *Handicap*. De routekaart sluit aan bij het organisatieproces van een festival en bestaat uit vijf hoofdstukken: Toegankelijkheidsafspraken bij festivals; Communicatie over toegankelijkheid; Productie van het festival; Festivalterrein; Festivalbeleving. Toegankelijkheid blijft maatwerk en is bij elk festival anders, benadrukken de makers (Themanetwerk Festivals en Evenementen 2020, 15).

Prikkelarm concert
van Kiki Mettler,
17 november 2018,
Brebl, Nijmegen.
Fotograaf:
Jan-Wieger van
den Berg

Kennly Vink doet in haar afstudeeronderzoek *Het belevingsrapport voor personen met een lichamelijke beperking* verslag van de manier waarop festivalorganisatoren de toegankelijkheid van festivals inrichten, hoe mensen met een beperking dit beleven, en of er mogelijkheden zijn tot verbetering (Vink 2019). Opdrachtgever was Welkom Toegankelijkheid & Evenementen, dat zich richt op evenementenorganisaties en advies over toegankelijkheid voor mensen met een beperking. Het onderzoek bestaat uit interviews met festivalbezoekers met een lichamelijke beperking, met festivalorganisatie Friendly Fire, en de brancheverenigingen Vereniging Nederlandse Poppodia en -Festivals (VNPF) en Vereniging van Evenementenmakers (VvE). Zoals in veel van de genoemde analyses in deze *Verkenning* vormt de noodzaak van heldere communicatie en informatievoorziening over de toegankelijkheid voorafgaand aan het evenement, in dit geval een festival, de rode draad. 'Bezoekers weten voorafgaand aan het festival

niet welke maatregelen er zijn genomen omtrent de toegankelijkheid' (Vink, 2019, 6).

Het ontbreken of onjuist functioneren van toegankelijkheidsvoorzieningen gaat ten koste van de beleving door bezoekers met een beperking, benadrukt de auteur. Brancheverenigingen en festivalorganisatoren zijn van de correcte invulling van deze voorzieningen niet of nauwelijks op de hoogte. De auteur wijst op het belang van kennis over toegankelijkheid en 'een manier van denken die zich richt op de inclusiviteit van mensen met een beperking'. Een andere voorwaarde voor een optimale beleving door de bezoekers met een beperking is dat medewerkers op de hoogte zijn van alle toegankelijkheidsvoorzieningen en gepaste bejegening tonen. '[Dit] begint bij het aanspreken en aankijken van de bezoeker met de beperking en een intonatie van de stem die ook bij niet beperkte personen wordt gebruikt. Het is dus van belang alle medewerkers die in contact komen met het publiek, zoals crew, traffic support en beveiliging,

op de hoogte te stellen van alle voorzieningen en mogelijkheden tijdens de briefing' (Vink 2019, 6-8).

Voor mensen met een beperking is het vaak een hele toer om een festival, vergadering, feest of congres te bezoeken, bevestigt ook Marianne Dijkshoorn van Welkom Toegankelijkheid en Evenementen. In *Maak je event toegankelijk voor iedereen* laat ze zien hoe je een evenement met simpele ingrepen toegankelijker maakt voor mensen met een beperking (2018).

Theaters

Hoe is het doorgaans gesteld met de toegankelijkheid van theaters? Tijdschrift *Theatermaker* sprak erover met Rob Verberne, projectleider Onbeperkt Eropuit bij de Zonnebloem. Deze vereniging zet zich in voor mensen met een lichamelijke beperking. Ondanks veel goede wil, valt er nog winst te behalen, vertelt hij (Janssens 2020). Iemand met een beperking moet bijvoorbeeld bij het oriënteren of online boeken op de website bekijken hoe het staat met de bereikbaarheid en toegankelijkheid van de locatie. 'Je kan niet zomaar in de auto stappen en een uurtje later in de zaal zitten'. Organisaties die zich inspannen om hun gebouw zo toegankelijk mogelijk te maken ontvangen van de organisatie een speciale plaquette voor aan de gevel. Drie aspecten zijn bij de beoordeling van belang: fysieke toegankelijkheid, bewustzijn en gastvrijheid van het personeel. In 2021 viel Het Nationale Theater (HNT) in Den Haag in de prijzen. Aan de toekenning gaat onderzoek vooraf door een mystery guest die de instellingen bezoekt. Ook kreeg het personeel een workshop over gastvrijheid tegenover bezoekers met een fysieke beperking. Het project werd gefinancierd door VSBfonds. HNT heeft naar aanleiding van het traject een pagina over toegankelijkheid op de website aangemaakt met per locatie relevante informatie, maar ook waar de aangepaste toiletten zich bevinden en hoe je de rolstoelplekken in de zaal kunt bereiken. Ook zware deuren en drempels kunnen de fysieke toegankelijkheid belemmeren, vertelt Verberne. En er zijn in Nederland bijna geen theaters met verlaagde balies... 'Als bezoeker kun je geen oogcontact met de medewerker maken. Bovendien hebben de pinautomaten op die balies meestal een kort snoer, waardoor je

niet veilig kan pinnen' (Janssens 2020). Een begeleider is dan onmisbaar terwijl zelfredzaamheid heel belangrijk is voor hoe je het bezoek ervaart, legt hij uit.

Een ander voorbeeld: 'Bij Theater aan het Spui moest je een trapje af om in het zitgedeelte van de foyer te komen, maar die treden zijn allemaal zwart. Door daar met contrasterende kleuren te gaan werken, wordt het beter begaankbaar voor mensen met een visuele beperking'. Eenmaal in de theaterzaal blijkt er doorgaans onvoldoende zitruimte voor een begeleider. Het komt soms aan op improviseren – 'zeker in oude gebouwen zijn aanpassingen lastig aan te brengen' – en op het bewustzijn en de gastvrijheid van het theaterpersoneel. En daarvoor is de workshop bedacht, waarin deelnemers zelf met behulp van rolstoelen en gewichten kunnen ervaren hoe het is om een handicap te hebben. 'Hiermee hopen we meer bewustzijn te creëren' (Ibid.).

Covid-19

De pandemie heeft ingrijpende gevolgen gehad voor de culturele en creatieve sector, ook voor de productie en afname van culturele uitingen. Enerzijds brengen de maatregelen tegen verspreiding van het virus nieuwe hindernissen met zich mee voor mensen met een beperking¹³, zoals eenrichtingsverkeer en afstandsregels, anderzijds ontwikkelden tijdens de lockdowns culturele instellingen in snel tempo digitale presentaties van collecties, uitvoeringen en voorstellingen. Reeds bestaande digitaliseringsprojecten kwamen in een stroomversnelling. Dit leidde tot veel nieuwe mogelijkheden voor publieksgroepen die normaliter niet zo gemakkelijk ergens naartoe kunnen om van kunst te genieten, zoals mindervaliden. Denk aan muziek- en theaterregistraties, livestreams en virtuele tentoonstellingen (Meulen 2021, Cecilia 2021). In *Journal of Conservation and Museum Studies* beschrijft Rafie R. Cecilia deze ontwikkelingen als volgt: '(...) the development of accessible digital content and access to online collections offered a positive experience during the lockdown periods, as disabled people could socialise and participate in cultural activities from home. Museums are now called upon to identify the long-term positive and negative effects of the pandemic on the physical and

digital museum experience of disabled visitors. Museum professionals need to work around the clock to ensure that new embodied and digital practices become long-term opportunities to enhance accessibility and inclusion, rather than another insurmountable barrier for disabled people' (2021).

Als mensen met een lichamelijke beperking beperkt zijn in hun mogelijkheden, komt dit vooral doordat de samenleving hindernissen opwerpt die hen uitsluiten. Participatie op voet van gelijkheid vergt een toegankelijke samenleving. Dat schrijft Kim Putters in de inleiding van het SCP-rapport *Lang niet toegankelijk* (Vermeij et al. 2021, 7). De culturele sector raakt langzaam doordrongen van de noodzaak om adequaat en structureel tot oplossingen te komen. De cases in deze *Verkenning* laten dat zien. De angst bestaat echter dat de toegankelijkheid voor mindervaliden na heropening van culturele instellingen niet langer prioriteit zal krijgen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek van UK Disability Arts Alliance (Miller 2021). Ook Putters legt er de vinger op: '(...) door de lockdown waarin we ons allen bevonden, verschoof de aandacht naar andere zaken. (...) Juist nu het publieke leven langzaam maar zeker weer van het slot gaat, verdient de toegankelijkheid weer prioriteit' (Vermeij et al. 2021, 6). •

Literatuur

- Accessible Arts (2010) *Removing the obstacles: disability access and the arts (in heritage buildings)*. The Rocks: Accessible Arts.
- Adams, J. (2018) *State of access report 2018: ticketing without barriers: attitude is everything*. Londen: Attitude Is Everything.
- Baltà, J., Y. Floch en J. Ellingsworth (2021) *Time to act: how lack of knowledge in the cultural sector creates barriers for disabled artists and audiences: initial findings*. Londen: British Council.
- Beele, S. (et al.) (2009) *Ongeziene rijkdom: blinde en slechtziende bezoekers openen de blik op kunst en erfgoed*. Brussel: FARO.
- Bilo, N. (et al.) (2020) *Toegankelijkheid culturele instellingen voor mensen met een beperking: tussenrapport, inventarisatie*. Den Haag: Significant APE.
- Burghoorn, A. (2020) 'Gedimd licht en géén verrassingen op de prikkelarme avond van het Rijksmuseum'. In: de Volkskrant, 10 februari.

- Cecilia, R.R. (2021) 'COVID-19 pandemic: threat or opportunity for blind and partially sighted museum visitors?'. In: *Journal of Conservation and Museum Studies*, vol. 19, nr. 5, 1-8.
- Cock, M. et al. (2018) *State of museum access 2018: does your museum website welcome and inform disabled visitors?* Londen: Vocal Eyes.
- Criel, F. en M. Fierlafijn (2021) 'Crippen, of wanneer cultuur te krap wordt'. In: *rekto:verso*, 10 juni.
- Dijkshoorn, M. (2018) *Maak je event toegankelijk voor iedereen*. Utrecht: BigBusiness Publishers.
- Duijff, L. en E. Masselink (2018) *Spullen die harten vullen: toolbox voor betekenisvolle activiteiten rondom culturele collecties voor mensen met dementie*. Delft: Erfgoedhuis Zuid-Holland.
- Enter vzw (2013) *Rapport toegankelijkheids-screensings Vlaamse kunstinstellingen*. Hasselt: Enter vzw.
- Feenstra, N. (2015) *Hear the deaf: embedding accessibility in museums' collection presentation*. Leiden: Universiteit Leiden. Thesis.
- Feenstra, N. (2019) *Bezoekersreis of reisorganisatie: het belang van (ver)houdingen binnen de museumorganisatie voor een toegankelijk en inclusief museumbezoek*. Amsterdam (etc.): STUDIO i (etc.).
- Geysen, I. (2021) 'Luister! Een schilderij! Blinden en slechtzienden: tips uit eerste hand'. In: *Museumpeil*, nr. 57, 38-40.
- Goidsenhoven, L. Van en A. Van Ertvelde (2021) 'Interview: hoe handicap het kunstenveld zelf kan oprekken'. In: *Rekto:verso*, 10 juni.
- Hoost, A. (2021) 'Validisme in de cultuursector'. In: *Cultuurmarketing*, 7 september.
- Janssens, S. (2020) 'Het wegnemen van drempels: theaterbezoek voor mensen met een fysieke beperking'. In: *Theatermaker*, jrg. 141, nr. 2, 20-21.
- Jongerus, M. (et al.) (2020) *Onbeperkt cultuur beleven: eindrapport*. Den Haag: Significant APE.
- Leeuwen, A. van (2015) 'Ziek op bed, toch naar het Van Abbemuseum'. In: *de Volkskrant*, 9 november.
- LKA (2019) *Agenda inclusieve podiumkunsten 2020-2024*. Utrecht: Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst.
- Maassen, L. (2019) 'Niet iedereen heeft het lichaam waarop musea ingericht zijn'. Op: hardhoofd.com/beeldbrekers-iii-niet-iedereen-heeft-het-lichaam-waarop-musea-ingericht-zijn, 10 januari.
- Marinelli, C. en L. Herschoe (2019) *Landkaart inclusieve podiumkunsten*. Utrecht: Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst.
- Meulen, K. van der (2021) '"Het online-publiek is een volwaardig publiek"'. In: *Boekman*, jrg. 33, nr. 129, 24-29.
- Miller, A. (ed.) (2021) *#We shall not be removed: UK Disability Arts Alliance 2021 survey report: the impact of the pandemic on disabled people and organisations in arts & culture*. S.l.: UK Disability Arts Alliance.
- Ministerie van VWS (2019) *Onbeperkt meedoen! Voortgangsrapportage 2019*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Ministerie van VWS (2021) *Onbeperkt meedoen! Eindrapportage 2021*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Noppen, K. van (red.) (2019) *Code diversiteit & inclusie*. S.n.: s.l.
- Panagiotara, B., B. Evans en F. Pawlak (2020) *Disabled artists in the mainstream: a new cultural agenda for Europe from the first European arts & disability cluster meeting*. S.l.: British Council, Holland Dance Festival.
- Putman, L., D. Verbeek-Oudijk en M. de Klerk (2017) *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2016: ontvangen hulp bij het huishouden, persoonlijke verzorging, verpleging en begeleiding*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Raemdonck, L. Van (2021) 'Blind voor schoonheid?: museumbezoekers met een visuele beperking'. In: *FARO*, jrg. 14, nr. 1, 34-37.
- Rijn, M.J. van en R.H.A. Plasterk (2016) 'Van 14 april 2016 tot uitvoering van het op 13 december 2006 te New York tot stand gekomen Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (Trb. 2007, 169)'. In: *Staatsblad*, nr. 215.
- Schelvis, W. (et al.) (2017) *Museum open U: toolkit toegankelijk museum*. S.l.: Landelijk Contact van Museumconsulenten.
- Steen, A. van (2021) 'Hobbels in het museum: musea en mensen met een beperking, een getuigenis'. In: *Museumpeil*, nr. 57, 12-14.
- Stichting Onbeperkt Genieten (2021) *Prikkelarm & cultuur: de praktische gids voor culturele instellingen*. Amsterdam: Stichting Onbeperkt Genieten.
- Stroobants, B. (2021) 'Het integraal toegankelijke museum: haalbaar of utopie?'. In: *Museumpeil*, nr. 57, 32-33.
- Themanetwerk Festivals en Evenementen (2020) *Routekaart voor toegankelijke festivals*. S.l.: Themanetwerk Festivals en Evenementen.
- Vermeij, L. en W. Hamelink (2021) *Lang niet toegankelijk: ervaringen van Nederlanders met een lichamelijke beperking als spiegel van de samenleving*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vink, K. (2019) *Het beleevingsrapport voor personen met een lichamelijke beperking*. Rotterdam: s.n.
- Wild, F. de (2018) '"Er zit iets autoritairs in de discussie over inclusiviteit": Nynke Feenstra, promovendus'. In: *Museumvisie*, nr. 3, 24-29.
- Wille, B. (2021) 'Luisteren met de ogen: toegankelijkheid voor dove en slechthorende bezoekers'. In: *Museumpeil*, nr. 57, 37.

Noten

- 1 Van alle zelfstandig wonende volwassenen in Nederland heeft circa 9 procent een matige of ernstige lichamelijke beperking en 15 procent een lichte beperking (Putman et al. 2017). Op basis van het VN-verdrag *Handicap* onderscheiden onderzoekers van het APE-rapport *Onbeperkt cultuur beleven* (Jongerius 2020 et al.) de volgende soorten beperkingen: Fysiek of lichamelijk: beperking in de bewegingsmogelijkheden van een persoon, zoals een beperkte mobiliteit of handelingsmogelijkheid of een onzichtbare beperking als gevolg van een chronische aandoening; Mentaal of psychisch: beperking door een psychische aandoening; Intellectueel of verstandelijk: beperking in begrip of begrepen worden, zoals bijvoorbeeld een licht verstandelijke beperking; Zintuiglijk: beperking door disfunctioneren van zintuigen, bijvoorbeeld zicht (visueel) en gehoor (auditief) (Bilo 2020, 11). In deze *Verkenning* spreken we van beperking in plaats van handicap (zie Hoost 2021).
- 2 Ruim 40 procent van de mensen met een beperking voelt zich belemmerd tijdens zowel actieve als passieve cultuuronderzoek (zo blijkt uit data uit de Vrijetijdsomnibus (VTO): een vrijetijds-onderzoek uitgevoerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek, de Boekmanstichting (voor cultuur) en het Mulier Instituut (voor sport). De resultaten voor het onderdeel cultuur worden in 2022 gepresenteerd door de Boekmanstichting op de Cultuurmonitor, www.cultuurmonitor.nl/thema/cultuur-en-participatie).
- 3 Deze *Verkenning* richt zich op passieve, niet op actieve cultuurdeelname. Ook als het gaat om kunst- en cultuurbeoefening lopen mensen met een beperking tegen drempels aan. Tegelijkertijd is er juist wel veel mogelijk voor mensen met een beperking die zelf cultuur beoefenen. Zie bijvoorbeeld www.lkca.nl/agenda/my-music-ability en www.disabilityartsinternational.org/resources/my-music-ability-inclusive-music-teaching.
- 4 Fien Criel is politoloog en studeerde af als master Conflict and Development aan de UGent, met een thesis over inclusiebeleid voor studenten met een handicap. In het artikel 'Crippen, of wanneer cultuur te krap wordt' leggen Fien Criel en Monica Fierlafijn de blinde vlekken bloot van een wereld die door niet-gehandicapten is ingericht. Hoe kunnen steden en cultuurhuizen hun ontoegankelijke ruimtes herinrichten? Het antwoord: cripfen, een term die assimilatie aan de wereld afwijst en normatieve ideeën over lichamen ter discussie stelt (Criel et al. 2021).
- 5 Het doel van het *Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap* (New York, 13 december 2006) is dat de positie van mensen met een beperking verbetert op alle terreinen, waaronder cultuur en vrijetijdsbesteding. Het College voor de Rechten van de Mens houdt toezicht op de uitvoering van het verdrag in Nederland, www.rijks-overheid.nl/onderwerpen/rechten-van-mensen-met-een-handicap/positie-mensen-met-een-beperking-verbeteren-vn-verdrag-handicap.
- 6 De *Code Diversiteit & Inclusie* is een gedragscode van, voor en door de Nederlandse culturele en creatieve sector over diversiteit en inclusie en is een instrument van zelfregulering. Het doel is dat de culturele en creatieve sector de brede diversiteit van de Nederlandse samenleving representeert. Een basisvereiste is dat de sector gelijkwaardig toegankelijk is voor iedereen: als maker, producent, werkende en publiek. Iedereen draagt er op eigen wijze aan bij. Iedereen wordt gewaardeerd om wie hij of zij is, wordt gerespecteerd en gehoord en voelt zich er thuis (Noppen 2019). De toegankelijkheid van culturele instellingen is onderdeel van de Code. De Code onderscheidt zes vormen van toegankelijkheid: Fysieke toegankelijkheid; Bereikbaarheid van voorzieningen; Informatieve toegankelijkheid: informatie is in begrijpelijke taal, leesbaar, compleet, via verschillende kanalen beschikbaar en actueel; Digitale toegankelijkheid: informatie is online makkelijk te vinden en de website en/of app is gebruiksvriendelijk; Sociale toegankelijkheid: de instelling is gastvrij, er is begeleiding (mogelijk) voor mensen met een beperking; Financiële toegankelijkheid: kosten worden duidelijk vermeld, evenals mogelijkheden voor deelname tegen gereduceerd tarief of tegemoetkoming in kosten (Bilo 2020, 12).
- 7 Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) heeft als coördinerend departement in samenwerking met alle deelnemende partijen in 2019 een voortgangsrapportage opgesteld, met initiatieven, projecten en maatregelen uit de periode 2018-2019 (Ministerie van VWS 2019). In november 2021 verscheen een evaluatie van het programma. De eindrapportage laat zien dat de landelijke beweging naar toegankelijkheid, als de optelsom van alle inspanningen, doorgroeit. De evaluatie geeft handvatten voor deze toekomstige aanpak (Ministerie van VWS 2021).
- 8 www.lkca.nl/artikel/programma-cultuurparticipatie-2021-2024
- 9 Het ministerie van OCW hield naar aanleiding van het APE-rapport een bijeenkomst, samen met Van Abbeemuseum, HNTonbeperkt, Coalitie voor Inclusie en LKCA. Vragen die aan bod kwamen: welke kennis op het gebied van toegankelijkheid binnen de cultuursector is er al? Wat zijn mogelijke belemmeringen waar mensen met een beperking tegenaan lopen? En hoe waarborgen en bevorderen cultuurstellingen toegankelijkheid?, www.lkca.nl/publicatie/hoe-toegankelijk-is-de-culturele-sector. Zie ook de resultaten van een internationaal onderzoek onder 40 landen door On the Move in opdracht van de British Council naar kennis van en ervaringen met het toegankelijk maken van culturele programma's voor publiek én makers met beperkingen (Baltá et al. 2021).
- 10 Het is niet meer mogelijk om de trainingen bij Studio i te boeken. Dat kan nu direct bij de trainers zelf, zie studio-inclusie.nl/trainingen.
- 11 Zie voor meer handleidingen voor het toegankelijk maken van musea de website van Landelijk Contact van Museumconsulenten (LCM), museumconsulenten.nl/publiek-en-presentatie/toegankelijkheid, zoals die voor culturele instellingen die programmering willen aanbieden voor mensen die leven met dementie (Duijf et al. 2018). En *Museum4all*, een online museumgids van musea met speciale aandacht voor mensen die minder goed zien.
- 12 Het aanraken van objecten in een museum heeft meerwaarde, vinden curatoren Piet Devos en Tonia In den Kleef. Zij pleiten voor het toegankelijker maken van musea voor blinden en slechtzienden en geven hiervoor tips (Geysen 2021).
- 13 Nog meer dan de rest van de samenleving zijn mensen met een beperking of chronische aandoening door corona in isolement geraakt, blijkt uit een onderzoek van Ieder(in). Dit is de koepelorganisatie van mensen met een lichamelijke handicap, verstandelijke beperking of chronische ziekte en het grootste netwerk in Nederland van mensen met een beperking, iederin.nl/onze-doelen/corona.

Jack van der Leden
is redacteur van
Boekman en
informatiespecialist
bij de Kennisbank
van de Boekman-
stichting

Colofon

Boekman Extra is een onregelmatig verschijnende digitale uitgave van de Boekmanstichting.

De Boekmanstichting verzamelt en verspreidt kennis en informatie over kunst en cultuur in beleid en praktijk. Het werkterrein omvat het kunst- en cultuurbeleid van de overheden, particuliere financiering van kunst, de sociaal-economische en juridische aspecten van de kunsten en het kunstenaarsberoep, marketing en sponsoring, culturele organisaties en manifestaties, kunst in relatie tot (nieuwe) media, cultuurbehoud, kunst-educatie, amateurkunst en kunstvakonderwijs.

Zie ook www.boekman.nl

Redactie

Jan Jaap Knol
Jack van der Leden
André Nuchelmans
Janina Pigaht

Productie

Jack van der Leden
André Nuchelmans

Redactieadres

Boekmanstichting,
t.a.v. redactie
Boekman Extra
Herengracht 415,
1017 BP Amsterdam,
telefoon 020 – 624 37 36,
e-mail
redactie@boekman.nl

Kopij volgens de redactie-
aanwijzingen via e-mail

Eindredactie en correctie

Taalbureau IJ, Amsterdam

Beeldredactie

André Nuchelmans
Joseph Plateau

Vormgeving

Joseph Plateau grafisch
vormgevers, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Al het mogelijke is gedaan om rechthebbenden van beeld te achterhalen. Indien u meent over auteursrechten te beschikken van beeld in deze *Boekman Extra*, dan kunt u contact opnemen met de Boekmanstichting in Amsterdam.